

Penningen over de Domkerk in een lange traditie

In de moderne tijd zijn zowel de Utrechtse Domkerk als de Domtoren meermalen op penningen afgebeeld. De Domtoren enkele malen als hoofdbestanddeel. Voor de Domkerk is dit in mindere mate het geval. Vaak staat de Domkerk of een deel hiervan er wel op maar dan als onderdeel van de stad of in de schaduw van een andere gebeurtenis zoals de inwijding van het nieuwe Academiegebouw van de Utrechtse Universiteit in 1894 of bij de viering van het 600-jarig bestaan van de Domtoren in 1982. Hieronder ga ik in op enkele belangrijke penningen die de Domkerk als voornaamste element tot voorstelling hebben.

Geschiedenis

De geschiedenis van de voorganger van de Domkerk gaat terug tot in de eerste eeuw van onze jaartelling, in de Romeinse tijd. Voor de bouw van de huidige gotische Domkerk werd in het jaar 1254 de eerste steen gelegd door bisschop Hendrik van Vianden. De bouw heeft geduurd van 1254 tot 1517. In 1321 werd de eerste steen gelegd voor de Domtoren die in 1382 gereedkwam. De Domkerk en de Domtoren waren tot de cycloon van 1674 aan elkaar verbonden. Het opruimen van de laatste restanten van het middenschip vond plaats in 1826. In de negentiende eeuw vonden er restauraties en vernieuwingen plaats, zoals het inbouwen van een zogenaamde hoedendoos zoals nu nog in de Sint-Janskerk of Grote Kerk in Gouda te zien is.

Na de Eerste Wereldoorlog werd een ingrijpende restauratie noodzakelijk geacht, die werd uitgevoerd onder leiding van de Delftse hoogleeraar Prof.dr.ir. Dirk Frederik Slothouwer (1884-1946). Naast restauraties van het steenwerk van het exterieur en het verwijderen van de 'hoedendoos', werden vernieuwingen doorgevoerd in het interieur, zoals de gebrandschilderde glas-inloodramen van Richard Nicolaüs Roland Holst (1868-1938) over het Nieuwe en Oude Testament in het zuidertransept (1926) en het noordertransept (1936), nieuw meubilair opgeleverd in 1925

Anoniem, *Plaquette Domkerk*. 1924, brons, 65 x 53 mm (particuliere collectie)

door Willem Penaat (1875-1957) en een lezeraar door Ludwig Oswald Wenckebach (1895-1962). De nieuwe aankleding had duidelijk kenmerken van de Amsterdamse School.

Plaquette en presse-papier

Om de financiering van het Evangelistenraam uit 1926 mogelijk te maken, werd in 1924 een bronzen plaquette van 65 mm breed en 53 mm hoog uitgegeven. Het gaat om een precieze afbeelding van de Domkerk waarop de gevel van het hoogkoor en het noordertransept vanaf de noord- (en

Jacob Jan van Goor, *Afscheid van burgemeester Fockema Andreae*. 1933, brons, 70 mm (particuliere collectie)

oost) zijde in perspectief staan afgebeeld. Linksboven staat het wapen van Utrecht en wordt de tekst Domkerk MDCDXXIV (1924) aangegeven. Naast de Domkerk staat een boom. Wie de Domkerk tegenwoordig vanuit deze invalshoek bekijkt treft dezelfde situatie aan. De ontwerper van de plaquette is niet bekend. Het glas-in-lood raam zou op 16 december 1926 worden overgedragen aan de Domkerk.

Een tweede penning heeft als onderwerp het afscheid van dr. Joachimus Pieter Fockema Andreae (1879-1949) als burgemeester van Utrecht in 1933 en zijn benoeming tot commissaris van de koningin in Groningen. Op deze penning is vanaf de oostzijde de hele kooropstand en het transept te zien, met de Domtoren oprijzend aan de westzijde als verbonden aan de kerk. Dit was de situatie zoals op foto's uit die tijd te zien is.¹ De bronzen penning heeft als tekst: AANGEB. D.

DR. J. P. FOCKEMA. ANDR. - EAE. BURGEMEESTER . V. UTRECHT / 1914 - 1933. De penning werd ontworpen door de medailleur Jacob Jan van Goor (1874-1956), geslagen bij Begeer en heeft een afmeting van 70 mm. De medailleur heeft met deze afbeelding van de Domkerk en de Domtoren een fraaie penning aan het nageslacht achtergelaten. De huizen liet hij weg. Hierdoor komt het gotische karakter van de Domkerk en de Domtoren beter uit de verf. De spits van de toren is te vinden tussen de letters van de tweede naam van de burgemeester. Dit gezegd zijnde kan de penning door zijn stiling, belettering en becijfering ook geplaatst worden in de stijl van de Art Deco. De meeste bekende exemplaren zijn gemaakt als penning of als een achtkantige presse-papier. In het Centraal Museum Utrecht (CMU) bevinden zich beide varianten.²

Meer penningen

Zes jaar later werd een vergelijkbare penning in brons uitgebracht, eveneens door Van Goor en bij Begeer geslagen ter gelegenheid van de Willibrordherdenking in 1939. De afmeting is 65 mm. Deze penning werd uitgegeven ter herdenking van de 1200ste sterfdag van Willibrord. Op de voorzijde staat de heilige Willibrord afgebeeld tussen een waterkruik en een spuitende bron met een kerkmodel in de rechter- en een kruisstaf in de linkerhand. Het omschrift luidt: SINT WILLIBRORD 658-739 - APOSTEL DER NEDERLANDERS. Op de keerzijde staat de Dom van Utrecht waartegen de wapens rusten van Utrecht en Echternach met het omschrift: WILLIBRORD LEEFDE VOOR ONS LAND, STREED VOOR ONS VOLK EN STIERF IN GOD 7 NOV. 739. In 1995 zou de beeldhouwer

Jacob Jan van Goor, *Willibrordherdenking*. 1939, brons, 65 mm (particuliere collectie)

Theo van de Vathorst (1934-2022) eveneens een Willibrordpenning ontwerpen, met een afmeting van 64 mm, naar aanleiding van de bisschopswijding van Willibrord in 695.³ Van de Vathorst zou in 1988 ook de *vijf-kerken restauratiepenning* ontwerpen ter gelegenheid van het gereedkomen van het vijf-kerken restauratieplan 1968-1988 in Utrecht. Deze penningen vallen, evenals de penning die Van de Vathorst in 1996 zou ontwerpen ter gelegenheid van de nieuwe bronzen deuren van de Domkerk, buiten het onderwerp van dit artikel.

In 1948 werden in opdracht van de gemeente Utrecht een bronzen en zilveren erepenning vervaardigd, geslagen door 's Rijks Munt. De afmeting is 60 mm. De ontwerper was Joop Hekman (1921-2013). Op de voorzijde zijn aan de rechterzijde vanuit het oosten de Domkerk en de Domtoren te zien. Links zit Sint-Maarten – de schutspatroon van de Domkerk – te paard, die een op de grond gelegen mens de mantel biedt. In het bovenste deel van de penning is een slanke wolk afgebeeld die voor een bovenste deel van de Domtoren hangt. Op de keerzijde is het wapen van de gemeente Utrecht afgebeeld.

Recent werk

Uit de periode 1890-heden zijn mij geen penningen bekend waarop het interieur van de Domkerk is afgebeeld. Recent is hierin verandering geko-

Joop Hekman, *Erepenning van de gemeente Utrecht*. 1948, brons, 60 mm (particuliere collectie)

men en is een aantal penningen aan de illustere rij toegevoegd. Vanwege de voltooiing van de restauratie van de Domkerk 2017-2022 hebben het bestuur van de Domkerk en de Stichting Vrienden van de Domkerk aan de kunstenaars Da van Daalen (Amsterdam, 1956) gevraagd om een vijftal eigentijdse penningen te ontwerpen over de restauratie. De penningen zijn:

Het begin. De eerste penning vertelt het verhaal vanaf het moment dat Romeinen een castellum op een hoger gedeelte aan de rivier de Rijn bouwden, circa 47-270, tot het moment dat begonnen werd met de bouw van de eerste Domkerk.

Da van Daalen, *Kerkramen en koorhek*. 2022, messing, 100 mm (foto: kunstenaars)

Da van Daalen, *Restauratie*. 2022, messing, 100 mm (foto: kunstenaars)

Stormen. De tweede penning gaat over de stormen die in en rondom de Domkerk woedden; de beeldenstorm in 1580 en de cycloon uit 1674 die het middenschip verwoestte.

Orgel. De derde penning gaat over de kerkorgels in de Domkerk. Het huidige Bätzorgel uit 1831 bevat veel pijpwerk uit eerdere orgels, onder andere uit het orgel van Janszn. De Swart uit 1571.

Op de vierde en vijfde penning, over het interieur, ga ik hier nader in. De kerkramen ontworpen door Richard Roland Holst en het meubilair ontworpen door Willem Penaat vormden de inspiratie voor de vierde penning uit deze serie, *Kerkramen en koorhek*. In het Evangelistenraam in het zuidertransept vallen de doordringende ogen van de evangelisten op. Op de andere zijde zijn elementen uit het houten koorhek rondom de preekstoel in een compositie samengebracht. Herkenbaar zijn een duif met olijftak, een pelikaan en op de bodem zwemt een platvis.

Op de vijfde penning *Restauratie* kregen handen de hoofdrol. Bij de restauratie is veel specialistisch handwerk verricht: beschadigde elementen werden opgemeten, vormen in klei geboetseerd, stenen met de hand bewerkt. De gidsen die rondleidingen geven wijzen met hun

handen, trouwe kerkgangers vouwen de handen en de organisten bespelen de klavieren met hun handen. Op de andere zijde staan details afgebeeld die voortdurend onderhoud vragen: pinakels (siertorentjes), twee waterspuwers – een ezelskop en een draakje – en elementen uit de kerkramen.

De penningen over de Domkerk door Da van Daalen 2022 zijn gemaakt van drie lagen messing en plexiglas. De doorsnede is 100 mm en de dikte 6 mm. De penningen zijn te verkrijgen via www.domkerk.nl en penningenrestauratie@domkerk.nl. Het ontwerpen en het maken van de prototypen zijn mogelijk gemaakt dankzij bijdragen van het Prins Bernhard Cultuurfonds, de Ridderschap van Utrecht en de Stichting Martens van Sevenhoven.

Op vrijdag 4 november 2022 om 15.30 uur wordt de serie penningen over de restauratie van de Domkerk 2017-2022 aangeboden tijdens een symposium aan burgemeester Sharon Dijksma van Utrecht. Geïnteresseerden zijn van harte welkom. Aanmelding via penningenrestauratie@domkerk.nl.

Theo Kralt is voorzitter van de Commissie Restauratie en Fondsenwerving Domkerk 2017-2022.

Noten

1. Haslinghuis, E.J. & C.J.A.C. Peeters (1965) *De Dom van Utrecht*, in: *De Nederlandse Monumenten van geschiedenis en kunst* ('s-Gravenhage) 201.
2. CMU, inv. 10425 (penning) en 33574 (presse-papier).
3. CMU, inv. 28158.4. en inv. 10212.